

NAGY MIKLÓS

KARÁCSONYI ÉNEKEK, KÁNTÁLÓK EGER KÖRNYÉKÉRŐL

Abstract: In Hungarian folklore the period of Advent is abounding in traditions. A number of beliefs, customs and ritual motifs are connected with it, among others the most popular Hungarian Christmas Mysteries, the so-called "Bethlehemezés" (Nativity play with a crèche and Christmas Carol singers) which were very popular in most parts of the country before World War Two. To our days mainly the carols have survived, that is what we call Hungarian Christmas Carols. Most of them are well-known and belong to the intimate Christmas holidays in the family. As for their musical material, they represent many kinds of musical styles From medieval themes through the forms of children's song to church music. In this small collection I publish Christmas carols from Eger and a few villages around, not trying to satisfy all demands. Under numbers 27 publish a whole original series of shanting Christmas carols.

A magyar folklórban gazdag hagyományai vannak az advent időszaknak, számos hiedelem, szokás és rituális mozzanat kapcsolódik hozzá, egyebek közt a legnépszerűbb magyar karácsonyi misztériumjáték, pásztorjáték az ún. "betlehemezés" és a kántálás, melyek egyes vidékeken a II. világháború előtt is még szokásban voltak. Mára többnyire csupán a hozzájuk tartozó énekek maradtak fenn, ezeket nevezzük összefoglaló néven betlehemes vagy karácsonyi énekeknek. sok közülük ma is ismert és velejárója a meghitt családi karácsonyi ünnepeknek. Zenei anyagát tekintve sokféle zenei stílust képviselnek: középkori témától kezdve, a gyermekdal formán keresztül, a folklorizálódott egyházi éneket is megtaláljuk benne.

Ebben a kis gyűjtésben, a teljesség igénye nélkül, Eger és környéke néhány falujából való karácsonyi énekeket közlök, közöttük a 2 - 8 szám alatt egy az 1930-as évekből származó, teljes és ép karácsonyi kántálót Egerből. A többi karácsonyi ének, illetve kántáló Bükkszékről és Terpesről valók.

Poco rubato

①

Szél - kst ke - res a szent csa - kd,
De sen - ki sincs ki he - lyet ad.

Nin - csen a - ki be - fo - gad - ja,

Öt ki ég - nek föld - nek u - ra.

Az idő már későre jár.
A madár is fészkeire száll.
Csak a szent Szűz jár hirtbe,
Betlehemnek városába.

Ne sirj tovább szűz Máriám,
Ne menjetek ma máshová.
Szállásunkat mi megosztjuk.
Kis Jézuskát befogadjuk.

②

Csor-da-ptasztó - rok , mi - dőn Bet - le - hem - be

Csor-dát ő - riz - ték éj - jel a me - ző - be.
2. 4. 5. 6. vsz.

2. Isten angyali jövének melléjük,
Nagy félelemmel telik meg ő szílvök.
3. Örömet mondok nektek ne féljetek,
Mert megszületett a ti üdvösségetek.
4. Menjetek el hát gyorsan a városba,
Ott találjátok Jézust a járszolyba!
5. Elindulának és el is jutának,
Szűz Máriának jónapot mondanak.
6. Hol fekszik Jézus? Itten a járszolyban,
Kit betakartál mostan a pólyába.

♩=138

3

Ó Szent Pé - ter mit gon - dol - tál,
 Hogy is - tál - lót vá - lasz - tot - tál,
 I - lyen ke - mény hi - deg - ben.
 Szállj le hoz - zánk Má - ri - a - val,
 Szü - le - tett kis Jé - zus - ka - val,
 És la - koz - zál szi - vünk - ben.
 Hogy mi is az an - gya - lok - kal,
 Az egy - be - gyűlt pász - to - rok - kal,
 Glo - ri - át ki - ált - has - sunk !

4

Vi - gan zeng-je - tek ci - te - rők Jé - zus szü - le - tett,
 Har - sog - ja - tok sok trom - bi - tők Is - ten em - ber lett.

Ki a Jé - zust hor - doz - ta és mé - hē - be fo - gad - ta,

Az - tat Gab - ri ar - kan - gyal el - dott - nak mon - dot - ta.

5

Bá - rány - ká - val Jan - csi - ka, Jan - csi - ka, Te menj be e -

lő - re Tér - det hajt - ván és üd - vőz - légy ve - lük e - gyütt

és kér - jed Al - dā - sāt ma - gunk - ra,
 Ma - laszt - ját nyá - junk - ra,

Kér - jük a mi kis Jé - zus - kánk, Al - le, Al - le - lu - ja!

⑥ J-76

A kis Jé - zus a - rany al - ma,
Szűz Má - ri - a é - des - any - ja.

Gyen - ge csecs - csel táp - lál - gat - ja.

Kis böl - cső - ben rin - gat - gat - ja.

⑦

Jaj, sze - gény de fá - zik,
Köny - nye - i - től á - zik,

Nin - csen ne - ki pár - ná - ja,
Se cif - ra nyo - szo - lyát - ja,

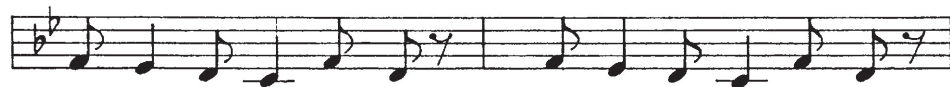
Csak szé - na, csak szal - ma,

Bar - mok szét - ja me - le - gi - tő kály - há - ja.

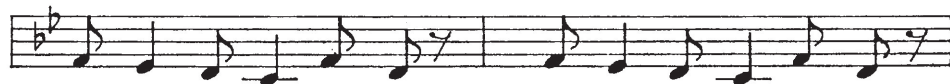
8

Az Is - ten él - tes - se e - ház - nak gaz - dá - ját,

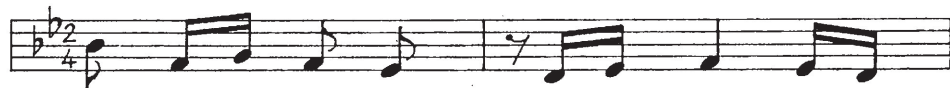
Nem-csak a gaz - dá - ját, Őt e - gesz csa - lád - ját,

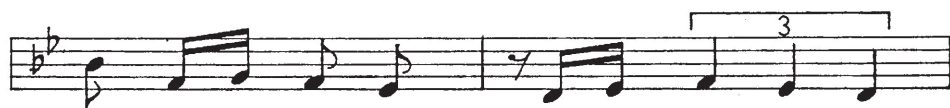
Tölt - se meg az Is - ten pin - cé - it, kam - ra - ját!

Ad - jon Is - ten jó ec - ca - kát,
El - vé - gez - tük a szent mun - kát.

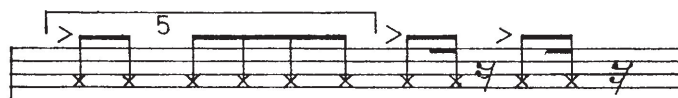
Már nyu - ga - lom - ra, cse - nes da - lom - ra

Hajt - juk fe - jün - ket, ad - juk tes - tün - ket,

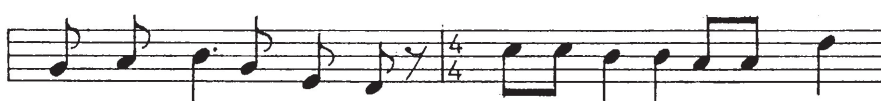
Az úr Jé - zus Krisz - tus meg - díd ben - nün - ket.

Di - cser - tes - sék - a - Jé - zus - Krisz - tus!

9

Bet - le - he - mi pusz - tán ör - ven - de - tes hír van,

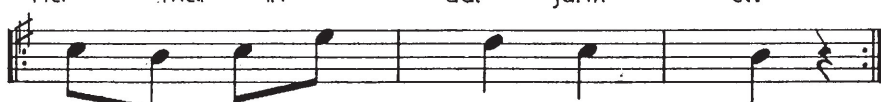
Az an - gyal - nak szá - va ez i - dő - ben így szó - la,

ez i - dő - ben így szó - la:

10

Pász - to - rok kel - jünk - fel ,
Ha - mar in - dul - junk - el.

Bet - le - hem vá - ro - sá - ba
Ron - gyos is - tétl - lőcs - ké - ba

Si - es - sünk, ne kés - sünk,

Hogy még e - zen éj - jel o - da ér - hes - sünk,
Mi u - run - kat tiszt - te - le - tet te - hes - sünk.

11

Vá - ros ki - vűt nem-mesz sze, nem mesz-sze van egy is - tál - lócs - ka,

Ab - bari fek-szik kis Jé - zus - ka, drá - ga vi - o - lócs - ka,

Hi - deg já - szol - ba' fek - szik Kis Jé - zus - ka,
Sze - nán - szal - mán a - lu - szik Kis de - decs - ke.

Fá - zik a kis Jé - zus ke - zecs - ké - je,

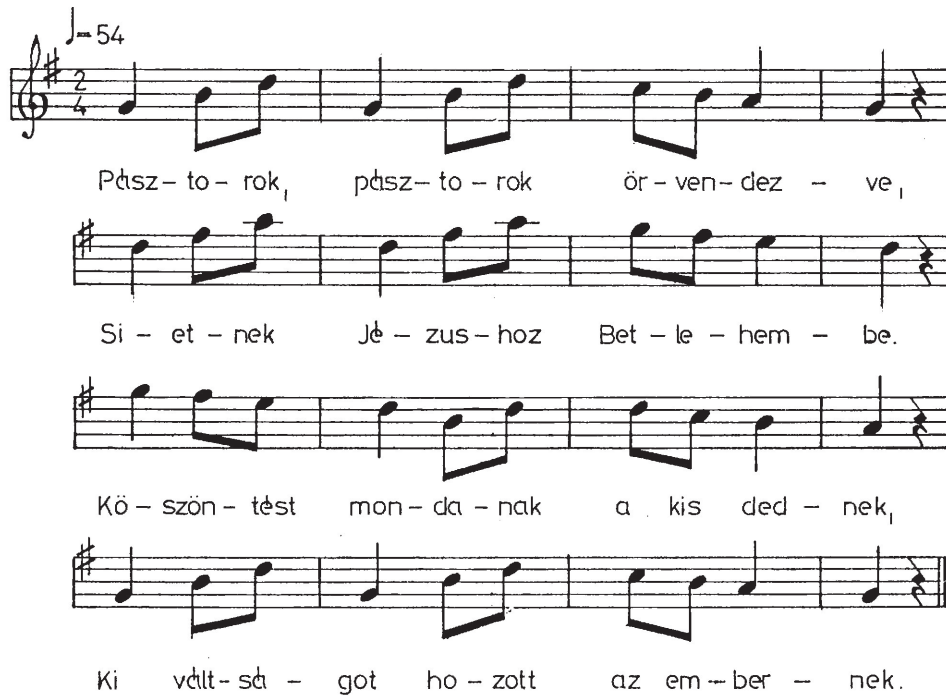

Mert nincs ne - ki pre - mes men - tecs - ké - je.

Hi - deg já - szol - ba' fek - szik Kis Jé - zus - ka
Sze - nán - szal - mán a - lu - szik Kis de - decs - ke.

12

Pász-to-rok, pász-to-rok ör-ven-dez - ve,
Si-et-nek Jé-zus-hoz Bet-le-hem - be.
Kö-szön-tést mon-da-nak a kis ded-nek,
Ki vált-sá-got ho-zott az em-ber - nek.

Angyalok szözata minket is hív,
Értse meg ezt tehát minden hű szív.
A kised Jézuskát mi is áldjuk,
Mint a hű pásztorok magasztaljuk.

13

Szent Jó-zsef, Má-ri - a nagy út-ra in - dul - tak,
Bet-le-hem vá - ros - ba szül - lést nem ta - lál - tak.
El - in - dult Má-ri - a sir - va és zo - kog - va,
Meg - szül - te szent fi - at bar - mok közt já - szol - ba.

Ismétlésre:

Barmok lehetnek rá hideg éjszakákon,
Szűz Mária könnye hullott Jézuskára.

14

$\text{♩} = 128$

ó, ó, ó, Há-rom esz-ten - dős tok - jó.

A bog-rács-ban vő-na jó a mel-lé a hagy-ma, só,

ó, ó, ó.

Hess, hess, hess,
Jó a kolbászos leves.
Isten adj, hogy ehess,
Innen vígan elmehess.
Hess, hess, hess!

15

$\text{♩} = 160$

Új esz-ten - dős víg-ség szer-ző most kezd ú-jul - ni,

Ú - ju - ká - sít víg ö-röm-mel most kezd hir-det - nyi,

Hirdetik már a Missiást első hiveim,
Legyetek a Jó Istennek legszebb hívei

Alsó kék ég, felső szép ég dicsérd uradat,
Urad áldja menyet, tengert, te mettartódat.

Víg napokkal, bor, bűzével, látogass minket,
Mi is néked úgy szentelünk víg esztendőket!

JEGYZETEK A KÖZÖLT DALLAMOKHOZ

1. Adatközlő: Józsa Károlyné, Tarjányi Etelka

Szül.: 1905. Bükkszék

A gyűjtés időpontja: 1979.

Bükkszéken a karácsonyra való készülődés első ritusa az ú.n. "szent család szálláskeresés" volt, amely december 15-én kezdődött és abból állta, hogy kilenc lány, kilenc egymást követő napon, tehát kilenc alkalommal, más és más háznál imádkoztak, szent énekeket énekeltek, várták a kis Jézus jövetelét, úgy is hívták, hogy "kis Jézus kilence-di". Ezeken az alkalmakkor semmilyen megvendégelési forma nem volt szokás.

2. Adatközlő: Ódry Dánielné, Brázovics Rozália

Szül.: 1914. Eger, Rác-hóstyá

Sztojka Istvánné, Brázovics Mária

Szül.: 1919. Eger, Rác-hóstyá

A gyűjtés időpontja: 1985.

Adatközlők elmondása szerint a 2-7 szám közötti énekeket folyamatosan adták elő karácsony előtti időszakban a kántálók, kik hóstyabeli 9-14 év közötti fiúk voltak, többnyire 3-5 személy. A "hóstyá" a valamikori egri külvárost jelentette, elnevezése ma is él, de ezek a városrészek ma már csaknem a belvároshoz tartoznak. Valaha többnyire földműves, szőlőtermelő emberek lakták, a falusiakhoz hasonló szokásokat, hagyományokat alakított ki. (Nagy Miklós: "Balladák az egri hóstyákon" Az egri Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei XIII. 1975.)

Az 1920-as években karácsony előtt 1-2 héttel jártak a kántálók, kik évek folyamán személyi összetételben ugyan változtak, de az előadott énekeik mindig ugyanazok maradtak, melyekre az adatközlők pontosan és egységesen emlékeznek, hisz csaknem a II. világháború kezdetéig volt alkalmuk minden évben újból hallgatni. Rendszerint egy a kántá-

lók közül beköszönt és megkérdezte: "Szabad-e a kis Jézust köszönteni?" "Igen" válasz esetén bementek a konyhába, öltözetük legtöbbször csak utcai ruha volt, de olykor egy-egy csapat fehér alsószoknyát, vagy használt fehér inget vett a kabát fölé, a nyakánál megkötve. Egyetlen állandó eszközük volt, a "csörgőbot". Az utolsó ének befejezése után, az édesanyjuk két fillért adott a kántálónak, akik ezt megköszönve egy házzal odébb álltak.

3. "Csodapásztorok..." kezdetű ének az egyik legrégebbi betlehemes karácsonyi énekünk, már 1651-ben Cantus Catholiciben megtalálható, de stíluskritikai elemzés szerint még jóval régebbi eredetű. (Magyar Néprajzi Lexikon. I. 267. Szendrei Janka.) Ismert csaknem az egész magyar nyelvterületen: az Alföldön a dallam közepén kezdődik, az erdélyi változatok az utolsó hat szótagra terjedő részt ismétlik. Megfigyelhetők, hogy hangnemei vidékenként változnak: Alföldön frig, (változatai MNT. Jeles napok II. 414-421.), Erdélyben dór (változatai MNT. Jeles napok II. 407-414.), Dunántúlon dur (MNT. 421-430s.).

Az itt közölt változat és a többi a környéken gyűjtött anyag meglehetősen egységes: az első 3/4 rész dur jellegű, a befejező hat hang egyértelműen frig.

4. Szöveg részlet azonosságot találtam MNT. II. 1151 old., dallamvariáns Újváry Zoltán: Gömöri népdalok és népballadás. Miskolc 1977. 573 old.
5. Többnyire betlehemes-játékokban fordul elő (MNT. II. 637-639).

6. V.ö. 11. sz. dallammal.

7. Szövegét már 1763-ban lejegyezték, dallamát csak 1855-ben.

Rendszerint "Karácsonynak éjszakáján

Jézus születése napján

Örüljete, örvendjete,

A kis Jézus megszületett" versszakkal kezdődik, mint itt, ennél a bükkszéki változatnál is, sok versszakos. Ismert az egész magyar nyelvterületen (MNT. II. 551-553).

Megfigyelhető a jellegzetes ú.n. "karácsonyi szekszt", amely sokszor visszatérő kedvelt hangköze a karácsonyi kántálóknak. V.ö. a 10. sz. dallammal.

8. A kántálást befejező dallam, amely kissé ritmikus énekelt beszédre emlékeztet, szövege jó kívánság a ház népének és egyben felhívja a figyelmet, hogy a "szent munka" elvégeztetett, de még inkább az adományszöveg töredékével (Újváry Zoltán: Gömöri népdalok és népballadák. Miskolc 1977. 567 old.)

- 9-10. Adatközlő: Nagy Sándorné

Szül.: Terpes. 1944.

A gyűjtés ideje: 1985.

A kettőt együtt énekelték, valószínű betlehemi játék töredéke. A "pásztorok keljünk fel" kezdetű dal csaknem minden betlehemi játékban előfordul valamilyen formában. (Lásd MNT II. Betlehemes játékok.) Legelső lejegyzője Pálóczi Horváth Ádám "Ötödfélszáz énekek" c. gyűjteményében.

11. Adatközlő mint 9-10. számmal.

Változatai szintén többnyire betlehemi játékokban fordulnak elő.

12. Adatközlő: Sztojka Istvánné, Brázovics Mária

Szül.: 1919. Eger, Rác-hóstyá

A gyűjtés időpontja: 1985.

Az ének szerzői ismertek; Tárkányi Béla egri költő szövegét Zsasskovszky Ferenc egri egyházmegyei kántor és karnagy zenésítette meg. Megjelent Zsasskovszky "Énektár" 1855. Igen népszerű, évtizedek során csaknem folklorizálódott.

13. Adatközlő: Vég Menyhértné, Borotvai Klára.

Szül.: Terpes, 1927.

Gyűjtés ideje: 1983.

Palóc vidéken kedvelt dallamtípus, Terpesen koldus-dal szöveggel gyűjtöttem, az adatközlő szentkúti búcsújárások alkalmával hallotta és tanulta meg.

14. Adatközlő: Józsa Károlyné, Tarjányi Etelka

Szül.: 1905. Bükkszék

A gyűjtés időpontja: 1976.

Betlehemes játékok utolsó éneke, de Vikár Béla gyűjtötte, mint farsangi köszöntőt. (MNT. II. 72.)

15. Adatközlő: Józsa Károlyné, Tarjányi Etelka

Szül.: 1905. Bükkszék

A gyűjtés időpontja: 1976.

Új év első napjaiban járta a falut Vilma nevezetű cigányasszony és bőséges jólétet kívánó vers után -- melyre az adatközlő már nem emlékezett -- énekelte. A jókívánságok fejében ételmet kapott a háziaktól. Az éneket Kodály Zoltán is gyűjtötte 1916-ban, Nagyszalontán. E régi szokást Bod Péter is leírja (Szent Heortortes. Pozsony, 1786. 34 l, MNT. II. Jeles napok 1-16). A dallamok változatai igen eltérőek, a szövegeik viszont meglepően egységesek. Lásd Újváry: Gömöri népdalok és népballadák. Miskolc 1977. 579. old.